

Леонід БЕЗЧАСНИЙ

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Резюме

Визначено умови реалізації закономірностей економічного зростання інноваційного типу в Україні.

Ключові слова

Інновації, інвестиції, конкурентні переваги, макро-, мікроекономічна політика, національна господарська система, структурно-технологічна перебудова економіки, економічне зростання.

1. Сучасна парадигма економічного зростання

Зростання ВВП в Україні, зафіксоване останнім часом вітчизняною статистикою, стало неодмінним елементом переможних звітів українських урядовців, які сприймають це зростання як свідчення правильності здійснюваної економічної політики. Проте переможні цифри, згідно з коментарями спеціалістів, чомусь не викликають особливого ентузіазму. І тут нема

© Леонід Безчасний, 2002.

Безчасний Леонід, докт. екон. наук, професор, член-кореспондент Національної академії наук України.

нічого дивного. Адже не можна говорити про економічне зростання взагалі, не торкаючись проблеми його якості, забезпечення прогресивних інноваційних змін.

Сучасна теорія економічного зростання дає змогу сформулювати ряд постулатів, що мають принципове значення для обґрунтування концепції формування національної господарської системи, зорієнтованої на економічне зростання інноваційного типу.

По-перше, як відомо, головний фактор сучасного економічного зростання – НТП, внесок якого у приріст ВВП найрозвинутіших країн світу, за оцінками експертів, становить від 70 до 90%. Іншими важливими факторами є інвестиції в «людський» капітал і виробничі потужності, розвиток правової системи, стабільність макроекономічного та політичного середовищ, незначна диференціація населення за доходами.

По-друге, економічне зростання характеризується нерівномірністю. У кожний фіксований проміжок часу виділяється макрогенерація, тобто комплекс галузей і виробництв, що утворює домінуючий технологічний уклад і є носієм економічного зростання. Розширення зазначеної макрогенерації відіграє провідну роль у формуванні темпів економічного зростання. Нині в матеріально-технічній базі найрозвинутіших економік світу домінує макрогенерація, що репрезентує п'ятий технологічний уклад у межах індустріального технологічного способу виробництва. Водночас у цих економіках активно формуються елементи нової макрогенерації, що репрезентують шостий технологічний уклад, який багато в чому є перехідним до постіндустріального технологічного способу виробництва.

По-третє, сучасне економічне зростання, яке можна визнати як економічне зростання інноваційного типу, має глобальний характер і суттєво залежить від конкурентоспроможності конкретних національних економік, від їх порівняльних переваг. Країни, економіки яких відтворюються на базі найсучасніших досягнень НТП, мають і більший потенціал економічного зростання. Домінуючи в глобальному економічному просторі, вони мають змогу реалізувати свої порівняльні інноваційні переваги, зокрема через привласнення науково-технічної (технологічної) квазіренти. Держави, позбавлені доступу до базових технологій домінуючого технологічного укладу, перебувають, як правило, в залежному та економічно невідгодному становищі, що закріплюється через стабільно нееквівалентний зовнішньоекономічний обмін.

По-четверте, «великі депресії», що періодично виникають у світовому господарстві, пов'язані з нагромадженням структурних диспропорцій і вичерпанням інноваційного потенціалу макрогенерації, яка домінувала на попередньому етапі економічного зростання. Подолання таких депресій здійснюється через так зване «творче руйнування» та модернізацію існуючої інституціональної і технологічної структури економіки на базі поширення нововведень чергового технологічного укладу. Країни, що мають змогу уникнути таких глобальних депресій взагалі або подолати раніше за інших,

отримують додаткові конкурентні переваги, втілюючи їх у значно вищі темпи економічного зростання.

По-п'яте, кожному технологічному укладові відповідає певна система економічних інститутів і форм організації виробництва, що забезпечують розширене відтворення відповідних виробничо-технологічних систем. Відтворення провідного нині п'ятого технологічного укладу характеризується домінуванням глобальних фінансово-промислових груп, широким використанням інструментів державного регулювання зовнішньоекономічного обміну та стимулювання НТП, розвинутою системою підтримки інноваційної активності, превалюванням гнучких форм організації технологічного процесу, залученням співробітників фірм управління останніми, значним перерозподілом ресурсів приватного сектору в суспільний з метою вкладення інвестицій у розвиток людського капіталу, транспортної та інформаційної інфраструктури, наукових досліджень.

Використання вищенаведених основних постулатів теорії економічного зростання при аналізі реалій української економіки дасть змогу обґрунтувати ряд практичних рекомендацій, що принципово відрізняються від тих, які пропонують прихильники доктрини радикального лібералізму і які безуспішно застосовували в українській перехідній економіці. Природно, що для реалізації таких пропозицій потрібен перехід до якісно нової економічної політики. Отже, на нашу думку, необхідно формувати таку національну модель господарювання, яка забезпечить стійке розширене економічне відтворення на інноваційних засадах.

Забезпечення економічного зростання інноваційного типу в умовах перехідної української економіки потребує узгодженого вирішення завдань формування технологічної, інституціональної та організаційної структур, здатних об'єднати всі необхідні компоненти в загальний відтворювальний контур зростання нового технологічного укладу, створити передумови для модернізації та підвищення ефективності всієї вітчизняної економіки. Потрібно також створити сприятливе макроекономічне середовище, задіяти адекватні мотиви поведінки та оптимальні організаційні форми мікрорівневих суб'єктів.

Зокрема, у технологічній галузі постає завдання формування складових нової макрогенерації, тобто виробничо-технологічних систем нового технологічного укладу, їх зростання в поєднанні з модернізацією суміжних виробництв. Для цього мають бути вирішені такі проблеми: «вирощування» на основі вже нагромадженого науково-виробничого потенціалу конкурентоспроможних на світовому ринку виробничо-фінансових новоутворень; імпортування необхідних технологій; стимулювання швидкого поширення виробництв нового технологічного укладу; розгортання системи підготовки кадрів необхідної кваліфікації; захист ринків збуту вітчизняної продукції від іноземної експансії; забезпечення сприятливих з точки зору розвитку нового технологічного укладу параметрів господарського механізму.

В інституціональній галузі постає завдання формування такого господарського механізму, який би забезпечував: а) перерозподіл ресурсів із застарілих, безперспективних виробництв у виробничо-технологічні системи нового технологічного укладу; б) концентрацію ресурсів у точках їх зростання; в) модернізацію економіки загалом, підвищення її ефективності та конкурентоспроможності на основі розповсюдження нових технологій. На вирішення цього завдання мають працювати приватизаційна, податкова, фінансова, грошово-кредитна, регуляторна політики, політика цін і доходів.

Ті ж завдання мають визначати політику й у галузі вдосконалення організаційно-виробничої структури вітчизняної економіки. Важливо стимулювати такі організаційно-виробничі утворення, які були б здатні стабільно і розширено відтворювати свій економічний потенціал в умовах жорсткої міжнародної конкуренції, забезпечувати безперервне підвищення ефективності виробництва на базі своєчасного освоєння найсучасніших технологій.

Макроекономічна політика має створити сприятливі умови для вирішення вказаних завдань, гарантувати стабільність і нормальний інвестиційно-інноваційний клімат, підтримувати конкурентоспроможність національної економіки адекватною валютною та фінансовою політикою. У свою чергу, на мікрорівні необхідно чітко визначити і забезпечити право власності, що в разі успіху дасть змогу підвищити рівень відповідальності керівників за управління підприємствами, зорієнтувати їх підприємницьку діяльність на підвищення ефективності виробництва, на прогресивні технологічні та управлінські інновації.

Таким чином, на основі вищевказаних завдань пропонуємо здійснювати високоефективну політику формування національної економічної системи, зорієнтовану на економічне зростання інноваційного типу, в конкретних умовах, що склалися в українській економіці. Ця політика складається з двох компонентів і передбачає, з одного боку, створення загальних макрота мікроекономічних передумов для зростання виробничої, інвестиційної та інноваційної активності, а з іншого – спеціальні заходи зі стимулювання прогресивних структурних змін на базі поширення виробництв п'ятого технологічного укладу, а також випереджального освоєння базових інновацій наступного технологічного укладу.

2. Основні напрямки створення макро- та мікроекономічних передумов для забезпечення економічного зростання інноваційного типу

Стрижнем макроекономічної політики в нинішній господарській ситуації має стати створення умов, що забезпечують вигідність нарощування виробничої діяльності та інвестицій в її розвиток. Це передбачає нормалізацію системи грошового обігу та формування механізмів кредитування виробництва, зниження відсоткових ставок і розгортання інститутів фінансування інвестицій у розвиток виробництва, зниження податкового навантаження на виробничу та інвестиційну діяльність, виправлення цінових диспропорцій, захист внутрішнього ринку від недобросовісної конкуренції імпортерів.

З метою подолання платіжної кризи, фінансового оздоровлення виробничих ланок і держави, створення сприятливого інвестиційного клімату, недопущення рецидивів боргової кризи необхідно вдатися до конкретних дій.

1. Вирішити проблему дефіциту ліквідних ресурсів у реальному секторі економіки та на цій основі ліквідувати платіжну кризу. Ці питання поки що розглядають «творці» господарської політики в Україні як другорядні щодо підтримки стабільності національної валюти та забезпечення бездефіцитності бюджету. Проте саме дефіцит ліквідних ресурсів і платіжна криза – це основні фактори виробничої нестабільності. З огляду на це слід трансформувати політику «дорогих» грошей у політику «ефективних» грошей, здійснити перехід від жорсткої політики регулювання грошової маси до регулювання відсоткових ставок з їх послідовним зниженням і підтриманням рівня грошової пропозиції відповідно до попиту на кредитні ресурси виробничої сфери.

Для цього поряд з існуючими каналами грошової емісії потрібно використати механізм рефінансування комерційних банків під заставу векселів платоспроможних товаровиробників. Це потребуватиме від Національного банку України організації моніторингу платоспроможності великих і середніх підприємств та забезпечення прозорості його емісійної політики, зведення її у відповідність до завдань ремонетизації вітчизняної економіки. Насамперед доступ до кредитів НБУ вимагатиме від підприємств поліпшення прозорості та ефективності своєї діяльності, сприятиме їх реструктуризації з метою підвищення конкурентоспроможності. За такої організації монетарної політики (грошової пропозиції) забезпечується головна функція грошової емісії – кредитування техніко-технологічного оновлення діючого виробництва як ключового фактора його розширення. Знижуючи відсоткові ставки, НБУ стимулює зростання господарської активності, а підвищуючи їх – робить жорсткішими вимоги до економічної ефективності. Це дає змогу проводити гнучку грошово-кредитну політику відповідно до пріоритетів іннова-

ційного розвитку. За переходу до зазначеного варіанта монетарної політики необхідно вжити заходів щодо попередження впливу грошей у сферу фінансових спекуляцій, не опосередкованих оновленням і розширенням виробництва, а також щодо забезпечення жорсткого валютного контролю та порядку емісії цінних паперів з метою недопущення розбудови «фінансових пірамід», перекриття наявних каналів нелегальної конвертованості валюти, вивезення капіталу та спекуляцій проти національних грошей.

Переорієнтація політики грошової пропозиції на рефінансування реального сектора дасть змогу вирішити проблему «надлишкової» грошової маси, бо відповідним регулюванням відсоткових ставок забезпечується її зв'язок із кредитуванням виробництва.

2. Посилити державний контроль за емісією грошей із встановленням відповідних лімітів за каналами грошової пропозиції (на поповнення золотовалютних резервів, рефінансування комерційних банків, кредитування інститутів розвитку, відновлення заощаджень громадян, реструктуризацію банківської системи, підтримування розрахунків) і забезпеченням пріоритетності завдань поліпшення фінансового стану товаровиробників.

3. Реструктуризувати вітчизняну банківську систему з метою її оздоровлення, звільнити від контролю організованої злочинності, відновити заощаджувальні та інвестиційні функції банків. Необхідно, крім цього, відновити механізм конвертації заощаджень у виробничі інвестиції через комерційні банки. Для цього заходи державної підтримки реструктуризації комерційних банків мають бути жорстко узгоджені з орієнтацією відповідних комерційних банків на кредитування реального сектору економіки, інвестиції в інновації та розвиток виробництва.

4. Вжити необхідних заходів щодо поліпшення структури грошової маси, зокрема різкого скорочення її готівкової складової.

5. Трансформувати політику штучного стримування падіння курсу національної валюти в політику його зміни пропорційно до внутрішньої інфляції з орієнтацією на забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних товарів.

6. Зменшити податковий тиск на виробництво та заробітну плату, звільнити від оподаткування доходи, спрямовані на інвестиції в розвиток виробництва, проведення НДДКР й освоєння інновацій, спростити податкову систему, подовжити податковий період.

7. Будувати бюджетну політику на основі програмно-цільового підходу при дотриманні законодавчо встановлених нормативів фінансування освіти, науки, охорони здоров'я.

8. Встановити жорсткий контроль за діяльністю монополістів, зокрема у сфері ціноутворення, що сприятиме зниженню інфляції витрат й усуненню диспаритету цін.

9. Вжити заходів, спрямованих на захист внутрішнього ринку, а саме: локалізувати активність недобросовісних іноземних конкурентів через вико-

ристання митного збору та нетарифні обмеження; встановити жорсткий контроль за якістю імпортованих товарів; ліквідувати будь-які преференції для іноземного капіталу; ввести обмеження для іноземних інвестицій у вразливих для національної безпеки сферах діяльності.

Створення сприятливих макроекономічних умов для виробничої діяльності недостатньо для запуску механізму економічного зростання. Після п'ятикратного падіння виробничих капіталовкладень, формування спекулятивно орієнтованого типу інвестиційної активності та знецінення значної частини основних фондів необхідні додаткові кроки, спрямовані на збільшення виробничих капіталовкладень. Вони, зокрема, передбачають: а) обмеження випуску цінних паперів лише цілями інвестицій; б) створення фінансових інститутів, що мають забезпечити надходження доступних кредитів у розвиток виробництва; в) створення стимулів для фінансування нововведень; г) впровадження системи контролю за рухом амортизаційних коштів підприємств і їх цільовим інвестиційним використанням; д) звуження всіх альтернативних варіантів використання капіталу поза реальним сектором; е) посилення ролі держави у формуванні інвестиційного попиту; є) створення надійного захисту проти незаконного відпливу національного капіталу за кордон і стимулів для його повернення в Україну.

Наведені рекомендації щодо нормалізації макроекономічного середовища для власне виробничої та інвестиційної діяльності в існуючих умовах значного недозавантаження виробничих потужностей і падіння попитових можливостей потрібно доповнювати спеціальними заходами із розширення сукупного попиту. Це обов'язкова умова формування головних для зростання ринкової економіки контурів позитивного зворотного зв'язку: «виробництво – попит – інвестиції – виробництво» та «виробництво – доходи – попит – виробництво».

На мікроекономічному рівні головною проблемою залишається відсутність належної системи мотивів високоефективного управління майном. Зокрема, формальна зміна власника, що відбулася в результаті ваучерної приватизації, не була підкріплена реальними механізмами економічної відповідальності, що забезпечували б прагнення господарюючих суб'єктів до підвищення економічної ефективності та довготривалого стійкого розвитку підприємств. Тому необхідним є комплекс заходів з упорядкування відносин власності. По-перше, слід здійснити інвентаризацію результатів приватизації як з точки зору її законності, так і з позицій виконання новим власником взятих на себе зобов'язань, зафіксованих у договорах купівлі-продажу державного майна. За відсутності порушень забезпечити надійний захист прав власності на приватизоване майно. По-друге, потрібно встановити жорстку систему відповідальності за високоефективне управління державним майном. По-третє, необхідно запровадити жорсткіші норми відповідальності найманих посадових осіб перед їх акціонерами, трудовими колективами та державою за результативне використання корпоративного майна. По-четверте, слід створити сприятливі умови для високоефективної інтеграції фінансового, виробничого й інтелектуального капіталу, стимулювати та за-

безпечувати державну підтримку становленню ФПГ, здатних самостійно виживати в умовах жорсткої міжнародної конкуренції, спрямувати приватизацію пакетів акцій корпоративних структур, що залишилися у власності держави, на формування конкурентоспроможних господарських структур. По-п'яте, необхідно здійснити декриміналізацію господарської діяльності на основі посилення державного захисту прав власності; підвищити ефективність системи судового вирішення господарських спорів; відпрацювати режим жорсткої відповідальності за дотримання контрактних зобов'язань, зокрема погашення кредитів тощо. По-шосте, встановити державний контроль за оборотом коштів від продажу землі.

Окрема проблема стосується фінансової неспроможності значної кількості підприємств. У цій ситуації не можна обійтись без спеціальних заходів держави щодо їх селективної санації. Щоб уникнути економічно неефективних рішень, цю роботу необхідно здійснювати в тісному взаємозв'язку з науково-технічною, промисловою та структурною політикою. Селективну державну підтримку конкурентних підприємств потрібно здійснювати в напрямку технологічної реконструкції або модернізації на основі перспективних інновацій нового технологічного укладу. Цього принципу слід дотримуватись і в політиці вдосконалення організації господарського комплексу загалом і зокрема в його складовій, пов'язаній з «вироснуванням» конкурентоспроможних на світовому ринку ФПГ.

3. Засади структурно-технологічної перебудови української економіки

Наступна складова формування національної господарської системи, зорієнтованої на інноваційний тип економічного зростання, – комплекс спеціальних заходів щодо забезпечення структурно-технологічної перебудови вітчизняної економіки на базі поширення інновацій нового технологічного укладу. Вони передбачають вирішення головних завдань. По-перше, необхідно змінити негативний вплив нинішньої економічної кризи на структурні народногосподарські зрушення на позитивний. Змінна ділова активність не має призводити до згорання прогресивних виробництв нового технологічного укладу, перспективних на світовому ринку та здатних стати локомотивами економічного зростання країни. Ідея полягає у спрямуванні потенціалу кризи в русло оздоровчого впливу на народногосподарську структуру. Адже, як відомо, класична економічна криза забраковує застарілі та неефективні виробництва, усуваючи диспропорції і розчищаючи ґрунт для економічного зростання на сучасній технологічній основі. По-друге, слід надійно заблокувати процеси лавиноподібного руйнування науково-виробничого комплексу країни. Необхідно створити умови для збереження кадрів, знань, технологій та їх використання в перспективних напрямках (розширення нового технологічного укладу і створення напрацювань для становлення на-

ступного). По-третє, змістовні цілі та пріоритети державної структурно-технологічної політики мають відповідати порівняльним перевагам української економіки і поєднуватися з об'єктивними напрямками глобального техніко-економічного розвитку на основі запровадження нового технологічного укладу. Державну підтримку виробництва та науки слід базувати на реалізації цих пріоритетів шляхом розробки і виконання відповідних цільових інноваційних програм. По-четверте, формування та реалізація пріоритетів державної структурно-технологічної політики мають гарантувати створення передумов для подальшого зростання приватної інвестиційної активності й економічного підйому на базі освоєння нових перспективних технологій. По-п'яте, важливо забезпечити формування конкурентоспроможних господарських утворень, здатних працювати в умовах жорсткої конкуренції як на внутрішньому, так і світовому ринках, концентруючи ресурси на перспективних напрямках оновлення виробництва.

Заходи, необхідні для вирішення цих загальних завдань, не можуть обмежуватися лише використанням важелів прямого державного впливу. Головне полягає в тому, щоб високоефективно підтримати широку приватну ініціативу щодо освоєння виробництв нового технологічного укладу, протистимулювати у відповідних напрямках інвестиційну активність підприємців. Тому важливою проблемою є створення організаційно-економічних умов для вільного доступу всіх господарюючих суб'єктів до достовірної науково-технічної та економічної інформації, розгортання відповідних інформаційних систем.

Держава нині мусить, з одного боку, вберегти від руйнування перспективні виробництва і створити умови для їх зростання при несприятливій макроекономічній кон'юктурі, а з іншого – полегшати вивільнення капіталу та праці із застарілих і безперспективних виробництв, санацію та перепрофілювання відповідних виробничих потужностей. Вирішення цієї двоєдиної проблеми потребує проведення ряду взаємопов'язаних комплексів заходів інноваційної політики.

Це насамперед комплекс заходів щодо збереження науково-технічного потенціалу України.

1. Заходи захисту державних витрат на науку і стимулювання НТП від знецінення та скорочення, законодавче закріплення частки бюджетних видатків, спрямованих у сферу НДДКР, на рівні не менш як 3% ВВП; різке збільшення державних субсидій на наукові дослідження, звільнення від оподаткування витрат на НДДКР.

2. Спеціальні дії щодо стимулювання інноваційної активності шляхом державної підтримки ризикових проектів освоєння перспективних нововведень.

3. Перехід від «важливого» фінансування наукових організацій до фінансування інноваційних проектів на конкурсних засадах відповідно до пріоритетних напрямків становлення нового технологічного укладу.

4. Акції з метою збереження інформаційної інфраструктури НДДКР, у тому числі мережі наукових бібліотек, а також підтримання у дієздатному стані дослідних стендів, експериментальних і дослідних виробництв.

5. Субсидування витрат на захист інтелектуальної власності та забезпечення прав на неї в Україні та за кордоном.

6. Заходи щодо активного залучення до реалізації пріоритетних напрямків НТП капіталу, в тому числі й інтелектуального, співвітчизників, які перебувають за кордоном.

Комплекс заходів щодо розвитку виробничого технологічного потенціалу охоплює:

а) розробку та виконання національних програм з розвитку і поширення основних, насамперед ресурсозберігальних, технологій п'ятого технологічного укладу;

б) формування механізму стимулювання передачі технологій з військового в цивільне виробництво;

в) виявлення і підтримку тих видів інновацій, освоєння яких здатне забезпечити вітчизняним підприємствам конкурентні переваги на світовому ринку;

г) підготовку та реалізацію програм розвитку спеціальних зон із високою концентрацією науково-технічного потенціалу, зокрема технополісів наукових містечок;

д) створення за допомогою держави інфраструктури, що забезпечувала б комерціалізацію результатів НДДКР;

е) активне використання державних закупівель передової техніки і передавання її для лізингу з метою пришвидшення оновлення основних фондів;

є) субсидування імпорту нових зарубіжних технологій і стимулювання експорту товарів високого рівня переробки, тобто підтримку внесення вітчизняних підприємств до глобальних відтворювальних контурів нового технологічного укладу.

Одночасно необхідно негайно розпочати реперофілювання та модернізацію тих існуючих за рахунок державної підтримки підприємств і галузей, діяльність яких визнана економічно неефективною та такою, що не відповідає меті здійснюваного структурно-технологічного маневру.

Дієвість запропонованих спеціальних заходів структурно-технологічної перебудови вітчизняної економіки вирішальним чином залежить від правильності обраних пріоритетів. З науково-технічної точки зору ці пріоритети мають відповідати перспективам формування нового технологічного укладу і своєчасного створення напрацювань становлення наступ-

ного. З економічної точки зору державна підтримка пріоритетних напрямків розвитку має відповідати трьом нижченаведеним найважливішим вимогам.

1. Продувати значний зовнішній ефект, поліпшувати загальне економічне середовище та умови розвитку ділової активності.

2. Ініціювати зростання ділової активності в широкому спектрі сполучених з пріоритетними виробництв, тобто містити мультиплікативний ефект, створювати потужний імпульс для розширення попиту і зростання ділової активності.

3. Сприяти такому зростанню конкурентоспроможності відповідних виробництв, при якій вони, починаючи з певного моменту, виходять на самостійну траєкторію розширеного відтворення в масштабах світового ринку та стають «локомотивами зростання» для національної економіки.

Із соціальної точки зору реалізацію національних пріоритетів структурно-технологічної перебудови економіки потрібно супроводжувати розширенням й оптимізацією зайнятості, підвищенням кваліфікації та реальних доходів зайнятих і загальним зростанням добробуту населення.

До напрямків, що відповідають зазначеним критеріям і відображені у програмах державної підтримки, належать:

- оновлення парку цивільної авіації, зношення якого досягло критичної межі та для заміни якого наявні відповідні технічні можливості, пов'язані, зокрема, з розгортанням випуску авіалайнерів нового покоління;
- переоснащення енергетичного комплексу, в тому числі модернізація АЕС;
- модернізація систем управління рухом залізничного транспорту, що дасть змогу поліпшити пропускну здатність залізниць і досягти своєчасності перевезень;
- розвиток сучасних транспортних вузлів, спрямований на підвищення швидкості та надійності комбінованих перевезень, впровадження систем управління постачанням, що працюють за принципом «точно і вчасно», на розширення міжрегіональної та міжнародної кооперації виробництва;
- техніко-технологічне переоснащення сільськогосподарського виробництва і його переробних галузей;
- розгортання інформаційної інфраструктури на базі систем супутникового, оптоволоконного і сотового зв'язку в містах;

- нарощування будівництва і реконструкції житла з використанням сучасних будівельних технологій;
- реконструкція соціальної інфраструктури з використанням вітчизняного обладнання;
- оздоровлення довкілля за допомогою екологічно чистих технологій.

Враховуючи ту обставину, що вітчизняні наукомісткі виробництва були гіпертрофовано милітаризовані, реалізація наявних можливостей розширення нового технологічного укладу та структурного маневру неможлива без державної підтримки конверсії як головного напрямку та провідного пріоритету економіко-інноваційної політики держави. Ця підтримка полягає у використанні всіх можливих інструментів державної політики держзакупівель, асигнувань на НДДКР, пільгових кредитів, гарантій під позики на розширення виробництва, форм стимулювання створення ФПГ, субсидування імпорту технологій, цільових інвестиційних програм тощо.

4. Стратегія реалізації конкурентних переваг вітчизняної економіки

Державна економіко-інноваційна політика має орієнтуватися на реалізацію порівняльних конкурентних переваг вітчизняного виробництва. Світовий досвід успішних структурних змін засвідчує, що головним аспектом структурно-технологічної перебудови є підтримка тих галузей національної економіки, що можуть бути носіями економічного зростання в масштабах світового ринку. Україна має ряд конкурентних переваг, але їх реалізація ускладнена серйозними викривленнями в структурі економіки та вразливістю позицій у міжнародному поділі праці.

До основних вітчизняних конкурентних переваг належать: а) дешевизна робочої сили та її високий рівень кваліфікації; б) низька капіталомісткість сектору НДДКР за порівняно розвинутої інфраструктури для їх проведення та наявності важливих наукових напрацювань і готових результатів у багатьох напрямках НТП; в) досвід наявності тривалий час вітчизняної наукомісткої продукції на ринках ряду країн; г) значні обсяги вільних виробничих потужностей, що дають змогу нарощувати обсяги експортної продукції з незначними витратами за належної організації виробництва; д) наявність унікальних передових розробок у ряді галузей виробництва, комерційна утилізація яких дасть змогу забезпечити розширення експорту висококонкурентної продукції.

Недоліками, що блокують реалізацію конкурентних переваг, є такі: практична відсутність фінансової, організаційної та інформаційної інфра-

структури підтримки конкурентоспроможності вітчизняного експорту і раціоналізації імпорту; несприятливі зміни в геополітичній конфігурації сучасного світу, що спричинили втрату багатьох традиційних ринків збуту вітчизняної продукції; жорсткий протекціонізм Заходу; зосередження основної маси конкурентоспроможних технологій у ВПК й об'єктивні труднощі їх конверсії або передачі в цивільне виробництво; низька ефективність виробництва та надзвичайно великі питомі матеріальні витрати; відстала організація виробництва і непристосованість управлінських структур більшості підприємств до активної ринкової стратегії, виживання в умовах жорсткої ринкової конкуренції; погіршення внутрішнього попиту через зменшення держзамовлень на наукомістку продукцію.

Стратегії реалізації конкурентних переваг та інтеграції вітчизняної економіки в світові господарські зв'язки з урахуванням вищевказаних обмежень мають містити наступні напрямки.

1. Стабілізація традиційного наукомісткого експорту, в тому числі на базі державної підтримки комплектних поставок для об'єктів технологічного сприяння.

2. Задіяння конкурентних переваг, пов'язаних з дешевизною основних факторів виробництва. Цього можна досягти шляхом: а) збереження та розвитку на базі ресурсозберігаючих технологій металомісткої машинобудівної продукції, в тому числі машинотехнічних компонентів і напівфабрикатів з чорних металів; б) освоєння виробництва виробів, що завершують свій виробничий цикл у високорозвинутих країнах (переважно це стосується споживчих видів машинобудування, обладнання для харчової та легкої промисловості, торгового обладнання); в) розгортання складальних виробництв з комплектуючих, що завозять в Україну (їдеться, зокрема, про виробництво автотранспорту, побутових електро- та електронних виробів, ПК); г) створення підприємств, що забезпечують міжнародну виробничу кооперацію на основі освоєння незадіяного науково-технічного потенціалу вітчизняних високотехнологічних виробництв і проектно-конструкторських організацій; д) отримання Україною замовлень на виконання НДДКР, надання інших видів наукомістких послуг у тих сферах, де країна має висококваліфікованих фахівців і вагомі досягнення, що відповідають світовому рівню.

3. Реалізація динамічних конкурентних переваг, втілених у високих технологіях. У структурі вітчизняного виробничого комплексу, як відомо, охороняються виробництва з унікальними технологіями, здатні виконати роль експортних лідерів. Це, насамперед, авіакосмічне, лазерне, атомне виробництва, суднобудування тощо. Освоєння експортного потенціалу зазначених виробництв, їх збереження та розвиток в умовах внутрішньої незатребуваності дасть змогу вирішити ряд пріоритетних завдань інноваційної політики. Розширення виробництва наукомісткої продукції, що відповідає вимогам світового ринку, стимулюватиме відповідні технологічні зрушення в суміжних виробництвах, їх технологічну та організаційну модернізацію. Таким чином, передові в науково-технічному плані виробництва стануть дви-

гунами прогресивних структурно-технологічних зрушень і перебудови виробничої організації, підвищення ефективності народного господарства.

Перспективи інтеграції зазначених виробництв у міжнародну систему поділу праці залежать від вирішення двох складних проблем.

По-перше, головну роль відіграє адаптація технологій, втілених у продукції цих виробництв, до вимог світового ринку щодо ефективності виробництва. Враховуючи характерну для вітчизняного ВПК високу матеріало- та енергомісткість виробництва, багато з українських технологій при перерахунку на світові ціни можуть і не забезпечити порогового рівня рентабельності та, відповідно, конкурентоспроможності. Інакше кажучи, зазначена адаптація потребуватиме заміни або добудови окремих технологічних ланок чи навіть їх блоків. А це неможливе без входження в глобальні мережі ТНК на ринках як відповідної проміжної продукції, так і кінцевих виробів.

По-друге, реальні та потенційні вітчизняні конкурентні переваги, як правило, зосереджені в тих секторах і на тих ринках, де особливо потужна протидія іноземних конкурентів, в тому числі ТНК, які спираються на державну та наддержавну підтримку та функціонування яких безпосередньо входить у сферу геополітичних інтересів провідних країн та їх угруповань. Тому вихід на ці ринки, а отже, і реалізація конкурентних переваг неможливі без активної допомоги держави, включаючи застосування адекватних заходів торгової політики.

Ефективне включення в міжнародну систему поділу праці передбачає паралельний прорив у всіх трьох напрямках. І все ж головний з них пов'язаний з використанням конкурентних переваг вищого порядку, втілених в унікальних вітчизняних технологіях і напрацюваннях.

Таким чином, вищенаведені ідеї щодо шляхів реформування в Україні інноваційної моделі економічного зростання залишаться нереалізованими, якщо не буде налагоджена співпраця між українськими науковцями щодо розробки головної мети, пріоритетів і механізмів розвитку національної економіки.

Література

1. Біла С. Структурна політика в системі державного регулювання трансформаційної економіки: Моногр. – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – 408 с.
2. Держава та економічне зростання (концепція державного регулювання відтворювальних процесів в економіці України): За ред. докт. екон. наук Б. Є. Кваснюка. – К.: Ін-т економ. прогнозув., 2001. – 88 с.

3. Геєць В. М. Нестабільність та економічне зростання. – К.: Ін-т економ. прогноз., 2000. – 344 с.
4. Економіка України: підсумки перетворень та перспективи зростання: За ред. академіка НАН України В. М. Геєця. – Х.: Форт, 2000. – 432 с.
5. Інноваційний розвиток економіки та напрямки його прискорення: За ред. докт. екон. наук, проф. В. П. Александрової. – К.: Ін-т економ. прогноз., 2002. – 77 с.
6. Інноваційна складова економічного розвитку: Моногр. / НАН України, Інститут економіки: Відп. ред. Л. К. Безчасний. – Київ, 2000. – 201 с.